

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Νεοφύτου Βάμβα 6 (3ος όροφος), 10674 Αθήνα, τηλ: 210 7233221-2;

φαξ: 210 7233217;

e-mail: info@nchr.gr, website: www.nchr.gr

Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας σχετικά με την εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία*

I. Εισαγωγή

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου έχει ασχοληθεί επανειλημμένως με ζητήματα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, διατυπώνοντας απόψεις και συστάσεις προς τα αρμόδια Υπουργεία. Έχει δε αποστείλει εκτεταμένες παρατηρήσεις επί του Σχεδίου της 3^{ης} Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού και επί της αρχικής Έκθεσης σχετικά με την εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου σε σχέση με την ανάμιξη παιδιών σε ένοπλη σύρραξη.¹

* Το παρακάτω κείμενο παρατηρήσεων υιοθετήθηκε ομοφώνως από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ στην από 30.6.2011 συνεδρίασή της. Εισηγήτριες: Σ. Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου, Εκπρόσωπος του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, Α.-Μ. Μπολάνη, Επιστημονική Συνεργάτις ΕΕΔΑ.

¹ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί της 3^{ης} Περιοδικής Έκθεσης σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού», *Ετήσια Έκθεση 2008*, σελ. 42 επ., «Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας σχετικά με την εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, σε σχέση με την ανάμιξη παιδιών σε ένοπλη σύρραξη», *Ετήσια Έκθεση 2009*, σελ. 94 επ. Βλ. επίσης, ΕΕΔΑ, «Προτάσεις σχετικά με την εφαρμογή του Ν. 3699/2008 «Ειδική Αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες», *Ετήσια Έκθεση 2009*, σελ. 35 επ., «Ποινικό Μητρώο ανηλίκων και νεαρών ενηλίκων», *Ετήσια Έκθεση 2008*, σελ. 121 επ., «Παρατηρήσεις σχετικά με το ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων», *Έκθεση 2006*, σελ. 151 επ., «Παρατηρήσεις-Απόφαση της ΕΕΔΑ επί του νομοσχεδίου Για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας», *Έκθεση 2005*, σελ. 231 επ., «Γνωμάτευση επί του σχεδίου νόμου για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων», *Έκθεση 2003*, σελ. 153 επ.

Το Υπουργείο Εξωτερικών (Δ4 Διεύθυνση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων) απέστειλε στην ΕΕΔΑ το Σχέδιο της αρχικής Έκθεσης της Ελλάδας σχετικά με την εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία για σχολιασμό, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 1, παρ. 6 (ε) του ιδρυτικού της νόμου 2667/1998. Η ΕΕΔΑ αφού μελέτησε το σχέδιο της Έκθεσης διατυπώνει τις κάτωθι παρατηρήσεις που μπορούν να συμβάλουν στον εμπλουτισμό του.

II. Γενικές Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Έκθεσης

Το σχέδιο Έκθεσης υπό σχολιασμό αποτελεί την πρώτη Έκθεση που υποβάλλει η Ελλάδα στην Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού (εφεξής Επιτροπή) στο πλαίσιο του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία (εφεξής Πρωτόκολλο). Σύμφωνα με το άρθρο 12, παρ. 1 του Πρωτοκόλλου, η αρχική Έκθεση πρέπει να υποβληθεί δύο χρόνια μετά την έναρξη ισχύος του Πρωτοκόλλου για το κάθε Κράτος Μέρος.

Το Πρωτόκολλο κυρώθηκε με τον Ν. 3625/2007 (ΦΕΚ Α' 290), επικυρώθηκε στις 22.02.2008 και τέθηκε σε ισχύ για την Ελλάδα στις 22.03.2008, οπότε άρχισε και η κατά το άρθρο 28 παρ. 1 Συντ. υπερνομοθετική ισχύς του στην ελληνική έννομη τάξη. Η Έκθεση αναφέρει μόνο τον Ν. 3625/2007, παραλείποντας την επικύρωση και την έναρξη ισχύος του Πρωτοκόλλου. Σημειώνει δε επανειλημμένα ότι η επικύρωση έγινε με τον νόμο αυτόν. Όπως όμως είναι γνωστό, ο νόμος αποτελεί εσωτερική πράξη, με την οποία το Πρωτόκολλο εισήχθη στην ελληνική έννομη τάξη, καθώς και προϋπόθεση, κατά το Σύνταγμα, της προβλεπόμενης από το Πρωτόκολλο διεθνούς πράξης της επικύρωσής του. Η διεθνής ισχύς του Πρωτοκόλλου αρχίζει για κάθε κράτος, κατά το άρθρο 14 παρ. 2 του Πρωτοκόλλου, ένα μήνα μετά την κατάθεση στον Γενικό Γραμματέα των ΗΕ

του εγγράφου επικύρωσης.² Η μνεία της χρονολογίας της έναρξης της διεθνούς ισχύος του Πρωτοκόλλου για την Ελλάδα είναι αναγκαία για να γίνει σαφής η έναρξη της προθεσμίας για την υποβολή της αρχικής έκθεσης. Είναι επίσης αναγκαία για να γίνει σαφής η έναρξη της υπερνομοθετικής ισχύος του Πρωτοκόλλου, ώστε να καθορισθεί η νομική ισχύς του στην εσωτερική έννομη τάξη, όπως ζητούν οι σχετικές με τις αρχικές εκθέσεις Κατευθυντήριες Οδηγίες της Επιτροπής (I. General Guidelines, παρ. 4). Αναφορά μόνο στους κυρωτικούς νόμους γίνεται και για άλλες σχετικές διεθνείς συνθήκες που έχει επικυρώσει η Ελλάδα, όπως οι διεθνείς συμβάσεις εργασίας.

Κατά συνέπεια, η αρχική Έκθεση έπρεπε να έχει υποβληθεί έως τις 22.03.2010. Υπάρχει, δηλαδή, καθυστέρηση πέρα του ενός έτους. Εξάλλου, η καθυστέρηση δεν απαλλάσσει το Κράτος Μέρος από την υποχρέωση κάλυψης και του διαστήματος έως την υποβολή της Έκθεσης, πράγμα που δεν συμβαίνει.

Το σχέδιο Έκθεσης είναι αρκετά αναλυτικό και έχει καταβληθεί σημαντική προσπάθεια ώστε να συνταχθεί σύμφωνα με τις Κατευθυντήριες Οδηγίες της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού.³ Εντούτοις, δεν ακολουθεί όλες τις Γενικές Κατευθυντήριες Οδηγίες (I. General Guidelines). Έτσι, π.χ. δεν περιέχει πλήρη περιγραφή της διαδικασίας που ακολουθήθηκε για τη σύνταξή της, και ειδικότερα δεν αναφέρει καμία συμβολή μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ), και αρμόδιων (ανεξάρτητων και μη) αρχών (όπως του Συνηγόρου του Παιδιού ή του ΣΕΠΕ), παρά μόνο τη συμβολή υπουργείων. Επίσης, δεν γίνεται αξιολόγηση των επιπτώσεων κάθε μέτρου στην πράξη, όπως ζητούν οι Κατευθυντήριες Οδηγίες.

² Για την επικύρωση του Πρωτοκόλλου από την Ελλάδα και την έναρξη της διεθνούς ισχύος του έναντι αυτής, βλ. ανακοίνωση του Γενικού Γραμματέα των ΗΕ: Reference C.N.128.2008. TREATIES-2 (Depositary Notification), N. York 25 February 2008. Για τις κατά το άρθρο 28 παρ. 1 Συντ. προϋποθέσεις της υπερνομοθετικής ισχύος των διεθνών συμβάσεων βλ. ΣτΕ 356/1996.

³ Committee on the Rights of the Child, *Revised Guidelines regarding Initial Reports to Be Submitted by States Parties under Article 12, Paragraph 1, of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography*, CRC/C/OPSC/2 (03.11.2006).

Εξάλλου, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαίο να επαναλάβει την παρατήρηση που αφορά και άλλες ελληνικές εκθέσεις ενώπιον διεθνών οργάνων παρακολούθησης της εφαρμογής συμβατικών υποχρεώσεων της χώρας, ότι η μνεία της νομοθεσίας και η παράθεση των δομών που προβλέπονται για την προστασία του κάθε δικαιώματος δεν επαρκεί. Είναι απαραίτητο να συνδυάζεται με τη σαφή περιγραφή των προβλημάτων που εμφανίζονται κατά την εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη, ούτως ώστε να καθίσταται δυνατή τόσο η ακριβής αποτύπωση της πραγματικότητας, όσο και η αναζήτηση λύσεων στις ελλείψεις είτε του πλαισίου προστασίας, είτε των συναρτημένων με αυτό φορέων και δομών που προέκυψαν.

Επίσης, ορισμένες πληροφορίες παρατίθενται αναλυτικά, ενώ αυτό δεν απαιτείται. Έτσι, π.χ. στην παρ. 14 των Κατευθυντήριων Οδηγιών, γίνεται παραπομπή στο άρθρο 9 παρ. 1 του Πρωτοκόλλου, που απαιτεί να δίδεται «ιδιαιτερή προσοχή» στην προστασία παιδιών, τα οποία είναι «ιδιαιτερα ευάλωτα» στα αδικήματα που αναφέρονται στο Πρωτόκολλο, και ζητείται να περιγραφούν οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για την εντόπιση τέτοιων παιδιών, όπως είναι τα παιδιά του δρόμου, τα κορίτσια, τα παιδιά που ζουν σε απομακρυσμένες περιοχές και αυτών που ζουν σε κατάσταση φτώχειας. Ζητείται επίσης περιγραφή κοινωνικών προγραμμάτων και κοινωνικών πολιτικών που στοχεύουν στην προστασία αυτών των παιδιών (π.χ. στον τομέα της υγείας και της εκπαίδευσης), καθώς και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των μέτρων. Η Έκθεση όμως δίνει απλώς γενικές πληροφορίες, και μάλιστα αρκετά αναλυτικά, ιδίως σχετικά με τη νομοθεσία που αφορά την επιτήρηση όλων των μαθητών στα σχολεία (παρ. 70-73) Έκθεσης, Κεφάλαιο «Πρόληψη»), χωρίς αναφορά σε ειδικά μέτρα προστασίας ευάλωτων παιδιών, πράγμα που δεν ανταποκρίνεται στο ζητούμενο. Συνεπώς, θα πρέπει να δοθούν οι ζητούμενες πληροφορίες, ώστε να μη δημιουργηθεί η εντύπωση ότι δεν υπάρχουν μέτρα και πολιτικές στο συγκεκριμένο πεδίο για την ουσιαστική και αποτελεσματική εφαρμογή του Πρωτοκόλλου.

Επιπλέον, η ΕΕΔΑ οφείλει να παρατηρήσει ότι τα στοιχεία που παρατίθενται στο σχέδιο Έκθεσης (data) δεν ανταποκρίνονται πλήρως στις πληροφορίες τις οποίες ζητεί από κάθε Κράτος Μέρος η Επιτροπή, τόσο ως

προς το ουσιαστικό περιεχόμενό τους (π.χ. αριθμός παιδιών που έχει διαπιστωθεί ότι εργάζονται καταναγκαστικά, ανάλυση των δεδομένων που υπάρχουν κατά ηλικία, φύλο και ιθαγένεια των παιδιών) όσο και ως προς τη χρονική τους έκταση. Στην παρ. 2 του σχεδίου Έκθεσης αναφέρεται ότι η έκθεση καλύπτει έως και τον Δεκέμβριο του 2010. Ωστόσο, πολλά από τα στοιχεία που παρατίθενται εκτείνονται μόνον έως το 2009 (π.χ. ανήλικα θύματα εμπορίας ανθρώπων (παρ. 5), άδειες εργασίας ανηλίκων (παρ. 18), πρόστιμα επιβληθέντα από το ΣΕΠΕ για παράνομη απασχόληση ανηλίκων (παρ. 24)). Σκόπιμο θα ήταν τα στοιχεία να επικαιροποιηθούν, έως τον χρόνο υποβολής της Έκθεσης, όπως προαναφέρθηκε, και να εμπλουτιστούν. Όπου δεν υπάρχουν δε στοιχεία, αυτό να καθίσταται σαφές και να εκτίθενται παράλληλα οι λόγοι ανυπαρξίας σχετικών στοιχείων (π.χ. έλλειψη σχετικών καταγγελιών ή έλλειψη μηχανισμού καταγραφής σχετικών πληροφοριών). Σημειώνουμε δε ότι αποτελεί σύσταση της Επιτροπής η ανάγκη συντονισμένης επεξεργασίας στοιχείων, έτσι ώστε να διευκολύνεται με τη συλλογή τους η αποτελεσματική εφαρμογή της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού,⁴ και κατ' επέκταση και του Πρωτοκόλλου.

Επίσης, σκόπιμη θα ήταν η δημιουργία υποκεφαλαίων με τη χρήση υποτίτλων που θα ανταποκρίνονται στα ερωτήματα των Κατευθυντήριων Οδηγιών, ώστε η Έκθεση να είναι καλύτερα δομημένη και πιο ευανάγνωστη.

III. Ειδικές παρατηρήσεις επί του σχεδίου Έκθεσης

Παρ. 3: Σκόπιμο θα ήταν σε αυτό το σημείο να αναφερθεί και η αποστολή του σχεδίου Έκθεσης στην ΕΕΔΑ για σχολιασμό, σύμφωνα και με την παρ. 1 των Κατευθυντήριων Οδηγιών.

Παρ. 4-5: Οι τίτλοι “General Guidelines” και “Data” που χρησιμοποιούνται δεν φαίνεται να ανταποκρίνονται ούτε στο περιεχόμενο που ακολουθεί, ούτε στο πνεύμα των Κατευθυντήριων Οδηγιών. Ειδικά, το κεφάλαιο του σχεδίου Έκθεσης που τιτλοφορείται “Data” στην ουσία

⁴ Committee on the Rights of the Child, *Concluding Observations: Greece*, CRC/C/15/Add.170 (02.04.2002) παρ. 23-24.

αναφέρεται στο νομοθετικό πλαίσιο που αφορά την εργασία ανηλίκων και στους τρόπους ελέγχου τήρησης της σχετικής νομοθεσίας. Αντίθετα, το κεφάλαιο των Κατευθυντήριων Οδηγιών που τιτλοφορείται “Data” αναφέρεται στο σύνολο των στοιχείων που πρέπει το Κράτος Μέρος να περιλάβει στην Έκθεσή του και αφορούν το σύνολο των πράξεων που απαγορεύει το Πρωτόκολλο και όχι μόνο στην καταναγκαστική εργασία των παιδιών. Συνεπώς, τα στοιχεία θα πρέπει ή α) να τεθούν όλα συγκεντρωμένα σε ένα κεφάλαιο ή β) να κατανεμηθούν σε όλο το κείμενο της Έκθεσης ανάλογα με τη θεματική που αναλύεται κάθε φορά. Έτσι, π.χ. τα στοιχεία αναφορικά με υιοθεσίες που ζητούν οι Κατευθυντήριες Οδηγίες στην παρ. 9 σκόπιμο είναι να παρατεθούν στο κομμάτι της Έκθεσης που αναλύει το ζήτημα των υιοθεσιών (παρ. 106-126 σχεδίου Έκθεσης). Κατ’αυτόν τον τρόπο η δομή της έκθεσης αφενός θα ανταποκρίνεται ακριβέστερα στις Κατευθυντήριες Οδηγίες, και αφετέρου θα διευκολύνει τον αναγνώστη στον σχηματισμό μίας πληρέστερης εικόνας της περιγραφόμενης κατάστασης.

Παρ. 10-19: Η ανάλυση του νομοθετικού πλαισίου για την εργασία ανηλίκων πρέπει να παρατεθεί σε άλλο κεφάλαιο. Αναφορικά με την παιδική εργασία, σημειώνουμε ότι ορισμένες διατάξεις του Ν. 1837/1989, που μεταφέρει την Οδηγία 94/33/ΕΚ για προστασία των νέων στην εργασία, δεν ανταποκρίνονται στους κανόνες της Οδηγίας αυτής. Έτσι, π.χ., ενώ η Οδηγία (άρθρο 10) απαιτεί ελάχιστη περίοδο ανάπαυσης δέκα τεσσάρων (14) συνεχών ωρών, ο νόμος προβλέπει μόνο δώδεκα (12) ώρες (βλ. παρ. 13 Έκθεσης).

Επίσης, πρέπει να γίνει αναφορά και στον Ν. 3863/2010 «Νέο Ασφαλιστικό Σύστημα και συναφείς διατάξεις, ρυθμίσεις στις εργασιακές σχέσεις» (ΦΕΚ Α’ 115) που τροποποιεί το νομοθετικό πλαίσιο εργασίας ανηλίκων. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 74, παρ. 9 του νόμου, οι ανήλικοι εργαζόμενοι από 15-18 ετών εξαιρούνται από τα κατώτατα όρια προστασίας της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας ως προς τα κατώτατα όρια αμοιβής και όρων εργασίας που ίσχυε γι’αυτούς μέχρι σήμερα. Βάσει της διάταξης αυτής η απασχόληση των ανηλίκων 15 – 18 ετών μπορεί πλέον να γίνεται με συμβάσεις «μαθητείας» με το 70% του κατώτατου ημερομισθίου ή μισθού, με ελάχιστη για την προστασία της ηλικίας τους

κοινωνική ασφάλιση και με πλήρη εξαίρεση από το μεγαλύτερο μέρος της εργατικής νομοθεσίας που ίσχυε μέχρι σήμερα για την προστασία τους. Η διάταξη αυτή θα έχει επιπτώσεις στην ορθή εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης Εργασίας (αρ. 138) περί του κατωτάτου ορίου ηλικίας εισόδου στην απασχόληση.⁵

Η ΕΕΔΑ σημειώνει ότι το ζήτημα αυτό περιλαμβάνεται στην καταγγελία της ΓΣΕΕ στην Επιτροπή Εμπειρογνομόνων της ΔΟΕ για την εφαρμογή των Συμβάσεων και Συστάσεων, σχετικά με τις επιπτώσεις των μέτρων που λήφθηκαν στο πλαίσιο του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας. Η δε Επιτροπή Εμπειρογνομόνων, επιφυλασσόμενη να εξετάσει τα εγείρομενα ζητήματα μετά την απάντηση της Ελληνικής Κυβέρνησης, επισήμανε, ως πρώτη γενική παρατήρηση, ότι μέτρα περιορισμού της συνδικαλιστικής ελευθερίας και της ελευθερίας των συλλογικών διαπραγματεύσεων, όπως τα καταγγελλόμενα, μπορούν να επιβληθούν μόνον ως εξαιρετικά μέτρα και μόνο στην έκταση που είναι αναγκαία, χωρίς να υπερβαίνουν μια λογική χρονική περίοδο, πρέπει δε να συνοδεύονται από επαρκείς εγγυήσεις προστασίας του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων. Επίσης, η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων σημείωσε ότι αυτά τα μέτρα μπορούν να έχουν ευρύτατες επιπτώσεις στην τήρηση μιας σειράς διεθνών συμβάσεων εργασίας που έχει επικυρώσει η Ελλάδα, περιλαμβανομένης και της σύμβασης 138. Κάλεσε δε την Ελληνική Κυβέρνηση να επωφεληθεί της τεχνικής βοήθειας του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας (ΔΓΕ) και να συνεργασθεί με υψηλού επιπέδου αποστολή του ΔΓΕ για την αξιολόγηση των επιπτώσεων των μέτρων στην τήρηση των διεθνών συμβάσεων εργασίας.⁶

Εξάλλου, υπενθυμίζεται ότι η ΕΕΔΑ έχει επισημάνει πως η παρουσία στην Ελλάδα τα τελευταία έτη πολλών ασυνόδευτων παιδιών, τα οποία είναι τα πλέον ευάλωτα στην εκμετάλλευση, επιβάλλει τη δημιουργία ενός θεσμικού οργάνου, το οποίο θα αναλάβει τις εξουσίες παιδικής μέριμνας και θα διασφαλίζει ότι τηρούνται όλες οι νόμιμες προϋποθέσεις για την εξεύρεση

⁵ Βλ. Ν. 1182/1981 (ΦΕΚ Α' 193).

⁶ Βλ. International Labour Conference, 100th Session, 2011, *Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations*, σελ. 82-83.

νόμιμης εργασίας και ασφάλισης για τους ανήλικους άνω των 15 ετών που θέλουν και μπορούν να εργασθούν.⁷

Παρ. 20-25: Εκτός του ότι, όπως προαναφέρθηκε, τα στοιχεία που παρέχονται ως προς τη δραστηριότητα του ΣΕΠΕ φτάνουν μόνον έως το 2009, αξίζει να σημειωθεί το ότι οι συντάκτες του σχεδίου Έκθεσης πολύ ειλικρινώς αναφέρουν ότι οι διαπιστωμένες παραβιάσεις της νομοθεσίας για την εργασία ανηλίκων δεν ανταποκρίνονται πλήρως στο μέγεθος του προβλήματος. Σκόπιμο θα ήταν σε αυτό το σημείο να γίνει μία μικρή αναφορά και στην ανεπαρκή στελέχωση και έλλειψη υλικο-τεχνικής υποδομής του ΣΕΠΕ, που, όπως η ΕΕΔΑ, αλλά και το ίδιο το ΣΕΠΕ στις ετήσιες εκθέσεις του, επισημαίνουν διαρκώς,⁸ δεν του επιτρέπουν να διενεργεί ικανοποιητικά τον έλεγχο τήρησης της εργατικής νομοθεσίας.

Παρ. 29: Σκόπιμο θα ήταν η αναφορά που γίνεται στον Ν. 3727/2008 στην υποσημείωση 3 να μεταφερθεί στο κυρίως κείμενο του σχεδίου Έκθεσης, διότι παρέχονται σημαντικές πληροφορίες ως προς το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο αναφορικά με την εφαρμογή του Πρωτοκόλλου.

Παρ. 30: Η παρατιθέμενη ελληνική νομολογία πρέπει να ενημερωθεί έως τον χρόνο υποβολής της Έκθεσης.

Παρ. 35-37: Για να είναι πιο ολοκληρωμένη η απάντηση στο ερώτημα σχετικά με τα όργανα που είναι επιφορτισμένα με την εφαρμογή του Πρωτοκόλλου (παρ. 13 (γ) Κατευθυντήριων Οδηγιών) θα πρέπει να γίνει αναφορά και στα Τμήματα Καταπολέμησης Εμπορίας Ανθρώπων της Ελληνικής Αστυνομίας, στις ειδικές ομάδες anti-trafficking που έχουν συγκροτηθεί και λειτουργούν σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας και στα αποτελέσματα της δράσης τους.⁹

Παρ. 56: Εκτός των δράσεων ΜΚΟ για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων που έχουν χρηματοδοτηθεί από το Υπουργείο

⁷ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις σχετικά με το ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων», *Έκθεση 2006*, σελ. 151 επ.

⁸ Βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις στο σχέδιο νόμου «Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης-Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 5^{ης} Ιουλίου 2006»», *Ετήσια Έκθεση 2008*, σελ. 89 επ.

⁹ Βλ. ΕΕΔΑ, «Έκθεση Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη», *Ετήσια Έκθεση 2009*, σελ. 222 επ.

Εξωτερικών, σκόπιμο θα ήταν να γίνει αναφορά στη γενικότερη συμβολή των ΜΚΟ στην καταπολέμηση της εμπορίας παιδιών, της παιδικής πορνείας και της πορνογραφίας, σύμφωνα και με την παρ. 13(η) των Κατευθυντήριων Οδηγιών.

Επιπλέον, εντύπωση προκαλεί η παντελής έλλειψη αναφοράς στο θεσμό του Συνηγόρου του Παιδιού κυρίως, αλλά και στην ΕΕΔΑ, αρχών που μπορούν να συμβάλουν στην εφαρμογή του Πρωτοκόλλου μέσω των προτάσεών τους και των δράσεών τους (βλ. για παράδειγμα την παρέμβαση του Συνηγόρου του Παιδιού για το ζήτημα των διακρατικών υιοθεσιών).¹⁰

Παρ. 59: Σκόπιμο θα ήταν να αναφερθεί και ο αριθμός των Κέντρων Φροντίδας Παιδιών.

Παρ. 61: Η παράγραφος αυτή αναφέρει τις κατηγορίες παιδιών που συνήθως τοποθετούνται σε Μονάδες Παιδικής Προστασίας. Ωστόσο, οι Κατευθυντήριες Οδηγίες ζητούν πληροφορίες για τις μεθόδους που χρησιμοποιεί η Ελλάδα για τον εντοπισμό των ιδιαίτερα ευάλωτων παιδιών και τη λήψη σχετικών μέτρων (παρ. 14). Πάντως, προκαλεί εντύπωση η έλλειψη αναφοράς στους ασυνόδευτους ανήλικους και στα παιδιά του δρόμου που συνιστούν δύο εξαιρετικά ευάλωτες ομάδες ανηλίκων, δεδομένης μάλιστα και της σχετικής Σύστασης της Επιτροπής για τα παιδιά του δρόμου.¹¹

Παρ. 67-73: Η εκτενής αναφορά στον τρόπο λειτουργίας των σχολείων – κάτι που αφορά όλα τα παιδιά και όχι μόνον όσα είναι ιδιαίτερα ευάλωτα και διατρέχουν μεγαλύτερους κινδύνους – δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται στο ζητούμενο των Κατευθυντήριων Οδηγιών, όπως επισημάνθηκε ήδη στις Γενικές Παρατηρήσεις μας.

Παρ. 74: Κατά πρώτον, ο τίτλος που χρησιμοποιείται “migration policy” δεν ανταποκρίνεται πλήρως στο περιεχόμενο της παραγράφου, που αναφέρεται στο νομοθετικό πλαίσιο προστασίας των θυμάτων εμπορίας.

¹⁰ Οι κατευθυντήριες οδηγίες κάνουν ρητή αναφορά στο θεσμό του Συνηγόρου του Πολίτη (παρ. 13 (θ)). Βλ. επίσης, Committee on the Rights of the Child, *General Comment No. 2: The Role of Independent National Human Rights Institutions in the Promotion and Protection of the Rights of the Child*, CRC/GC/2002/2 (15.11.2002).

¹¹ Committee on the Rights of the Child, *Concluding Observations: Greece*, CRC/C/15/Add.170 (02.04.2002) παρ. 72-73.

Επίσης, το σχέδιο Έκθεσης κάνει αναφορά στο προϊσχύον νομοθετικό πλαίσιο (Ν. 3386/2005). Ωστόσο, οι σχετικές διατάξεις έχουν τροποποιηθεί με τους Ν. 3907/2011 «Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής, προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ «σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών» και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 7) και 3875/2010 «Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και των τριών Πρωτοκόλλων αυτής και συναφείς διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 158). Συνεπώς, η περιγραφή του νομοθετικού πλαισίου πρέπει να αντικατασταθεί στο βαθμό που αυτό έχει τροποποιηθεί.

Επιπλέον, αρκετά περιοριστική είναι η αναφορά στο ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων. Δεδομένου ότι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι συνιστούν μία από τις πιο ευάλωτες ομάδες που μπορούν να πέσουν θύματα των πράξεων που το Πρωτόκολλο απαγορεύει, το σχέδιο Έκθεσης θα πρέπει να αναφέρει όλα τα μέτρα που λαμβάνονται για την προστασία τους, ασχέτως από το αν υπήρξαν θύματα εμπορίας ή όχι, καθώς και τα διάφορα προβλήματα που υπάρχουν στο πεδίο αυτό. Συνεπώς, θα πρέπει να γίνει αναφορά στα Κέντρα Φιλοξενίας που υπάγονται στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Υγείας & Κοινωνικής Αλληλεγγύης και στον περιορισμένο αριθμό θέσεων, που δεν επαρκούν για να καλύψουν τις υφιστάμενες ανάγκες, καθώς και στην προβληματική λειτουργία του θεσμού του επιτρόπου. Μία τέτοια αναφορά επιβάλλεται – και υπό το φως της πρόσφατης καταδικαστικής απόφασης του ΕΛΔΑ στην υπόθεση *Rahimi*-¹² στο πλαίσιο μίας ακριβούς αποτύπωσης της ελληνικής πραγματικότητας.¹³

Παρ. 76-78: Ελλιπής είναι, επίσης, και η αναφορά στα ζητήματα παιδιών Ρομά, που περιορίζεται στο πρόγραμμα Στεγαστικής Δανειοδότησης.

¹² *Rahimi* κ. Ελλάδας, 5 Απριλίου 2011.

¹³ Βλ. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, *Ασυνόδευτοι ανήλικοι αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα* (Απρίλιος 2008), Human Rights Watch, *Left to Survive: Systematic Failure to Protect Unaccompanied Migrant Children in Greece* (Δεκέμβριος 2008). Βλ. επίσης, ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας σχετικά με την εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, σε σχέση με την ανάμιξη παιδιών σε ένοπλη σύρραξη», *Ετήσια Έκθεση 2009*, σελ. 94 επ.

Σκόπιμη θα ήταν κάποια αναφορά σε πτυχές του Ολοκληρωμένου Προγράμματος Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Τσιγγάνων – όπως τα ιατροκοινωνικά κέντρα-, αλλά και σε συγκεκριμένα προβλήματα που χρειάζεται να αντιμετωπισθούν το συντομότερο, όπως το θέμα της εκπαίδευσης, και στον ενδεχόμενο σχεδιασμό σχετικών μέτρων.¹⁴

Παρ. 79 επ.: Σκόπιμο θα ήταν σε αυτό το σημείο να μπει κάποιος τίτλος π.χ. “Awareness-Raising Activities”.

Παρ. 91-96: Ένα σοβαρότατο πρόβλημα είναι η διαφήμιση έργων βίας που γίνεται από τα κανάλια της τηλεόρασης σε ώρες κατά τις οποίες βλέπουν τηλεόραση τα παιδιά και ανάμεσα σε εκπομπές που αυτά παρακολουθούν.

Παρ. 96: Ο τίτλος του άρθρου 323^A ΠΚ είναι «Εμπορία ανθρώπων» και όχι «Εμπορία παιδιών» όπως αναφέρει το σχέδιο Έκθεσης. Σκόπιμο επίσης θα ήταν να γίνει αναφορά και στο άρθρο 339 ΠΚ «Αποπλάνηση παιδιών» και ειδικότερα στην παρ. 4 σύμφωνα με την οποία «Όποιος εξωθεί ή παρασύρει ανήλικο, που δεν συμπλήρωσε τα δεκαπέντε έτη, να παρίσταται σε ασελγή μεταξύ άλλων πράξη, έστω και αν δεν συμμετέχει σε αυτήν, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών». Η παρ. αυτή προστέθηκε με το άρθρο 3 του Ν. 3727/2008 (ΦΕΚ Α' 257) «Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των παιδιών κατά της γενετήσιας εκμετάλλευσης και κακοποίησης, μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και την αποσυμφόρηση των καταστημάτων κράτησης και άλλες διατάξεις». Στη σελ. 31 η αναφορά στη διάταξη που ποινικοποιεί την «Προσέλκυση παιδιών για γενετήσιους λόγους» αφορά το άρθρο 348B ΠΚ.

Παρ. 98-99: Τα άρθρα 126 και 127 ΠΚ τροποποιήθηκαν με το Ν. 3860/2010 (ΦΕΚ Α' 111) «Βελτιώσεις της ποινικής νομοθεσίας για τους ανήλικους δράστες, πρόληψη και αντιμετώπιση της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των ανηλίκων». Συνεπώς, το σχέδιο Έκθεσης θα πρέπει

¹⁴ Βλ. ΕΕΔΑ, «Έκθεση και προτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα», *Ετήσια Έκθεση 2008*, σελ. 100 επ., «Έκθεση του Υπουργείου Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης», *Ετήσια Έκθεση 2009*, σελ. 159 επ.

να αναφέρεται στις διατάξεις, όπως αυτές έχουν τροποποιηθεί, στο κυρίως κείμενο και όχι σε υποσημείωση.

Παρ. 107: Σκόπιμο θα ήταν να προστεθεί σε αυτό το σημείο ο τίτλος του Ν. 2447/1996 (ΦΕΚ Α' 278) «Κύρωση ως κώδικα του σχεδίου νόμου «Υιοθεσία, επιτροπεία και αναδοχή ανηλίκου, δικαστική συμπαράσταση, δικαστική επιμέλεια ξένων υποθέσεων και συναφείς ουσιαστικές, δικονομικές και μεταβατικές διατάξεις» και όχι στην παρ. 115 δεδομένου ότι εδώ γίνεται για πρώτη φορά σχετική αναφορά.

Παρ. 120: Σκόπιμο θα ήταν να δοθούν στοιχεία για την εξάρθρωση κυκλωμάτων παράνομων υιοθεσιών και εμπορίας βρεφών που έχει πραγματοποιηθεί στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια, δεδομένου ότι τέτοια στοιχεία ζητούνται και από τις Κατευθυντήριες Οδηγίες (παρ. 10 (δ)).

Παρ. 127: Η εν λόγω παράγραφος επαναλαμβάνει διατάξεις του ΠΚ που έχουν περιληφθεί αναλυτικά στην παρ. 96 του σχεδίου Έκθεσης. Επιπλέον, αναφέρεται σε ζητήματα που δεν σχετίζονται με το θέμα της υιοθεσίας που αναλύεται σε αυτό το σημείο. Μάλλον έχει παρατεθεί εκ παραδρομής και θα πρέπει να απαλειφθεί.

Παρ. 134: Σκόπιμο θα ήταν να γίνει μεγαλύτερη αναφορά στο τι προβλέπουν οι διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας αναφορικά με την έκδοση, δεδομένης και της σημασίας που αποδίδεται σε αυτό το ζήτημα από τις Κατευθυντήριες Οδηγίες (παρ. 24).

Παρ. 142: Το κείμενο πρέπει να παραπέμπει, σε ό,τι αφορά το άρθρο 187 ΠΚ, - στη σελίδα 33 και όχι 27 της Έκθεσης, και σε ό,τι αφορά το άρθρο 323^A ΠΚ, στη σελίδα 30 και όχι στη σελίδα 13.

Παρ. 149: Σε αυτό το σημείο η ΕΕΔΑ θα ήθελε να επαναφέρει τις παρατηρήσεις της αναφορικά με τη συνταγματικότητα του άρθρου 8 του Ν. 3625/2007 που αφορά στη δυνατότητα να επιτραπεί με διάταξη του αρμόδιου Εισαγγελέα η δημοσιοποίηση των δεδομένων που σχετίζονται με ποινικές διώξεις ή καταδίκες για αδικήματα, που τιμωρούνται ως κακουργήματα ή πλημμελήματα με δόλο και *ιδίως* εγκλήματα κατά της ζωής, της γενετήσιας ελευθερίας, της οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής, της προσωπικής ελευθερίας, της ιδιοκτησίας, των περιουσιακών δικαιωμάτων,

παραβάσεις της νομοθεσίας περί ναρκωτικών, επιβουλή της δημόσιας τάξης, ως και τελούμενα σε βάρος ανηλίκων. Η ΕΕΔΑ, μεταξύ άλλων, είχε επισημάνει ότι *«Γίνεται αντιληπτό ότι η δημοσιοποίηση στοιχείων σχετικά με ποινική δίωξη ή καταδίκη δύναται να συμπαρασύρει τη δημοσιοποίηση δεδομένων, κατά το μάλλον ή ήττον σχετικών, χωρίς να διασφαλίζεται επαρκώς ότι η ταυτότητα των ανηλίκων δεν θα αποκαλυφθεί. Αξιοσημείωτο είναι ότι το Πρωτόκολλο απαιτεί από το νομοθέτη την υιοθέτηση κατάλληλων μέτρων, χωρίς να προσδιορίζει τα μέτρα αυτά. Συνεπώς, η επιλογή του νομοθέτη για τη δυνατότητα δημοσιοποίησης των στοιχείων ποινικών διώξεων ή καταδικών δεν έγινε κατ' εφαρμογή της υπερκείμενης διάταξης του Πρωτοκόλλου, αλλά καθ' υπέρβαση των ορισμών της»*.¹⁵

Η ευρεία χρήση της δυνατότητας αυτής στην πράξη επαληθεύει τις ανησυχίες μας. Η διάταξη αυτή πρέπει να καταργηθεί το συντομότερο.

Παρ. 150: Η εν λόγω παράγραφος πρέπει να αναδιαμορφωθεί στο βαθμό που έχουν τροποποιηθεί ο Ν. 3064/2002 και το ΠΔ 233/2003 από το Ν. 3875/2010. Επίσης, θα πρέπει να εμπλουτιστεί με πληροφορίες σχετικά με τους δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς που παρέχουν προστασία, αποκατάσταση και παρόμοιες υπηρεσίες σε ανήλικα θύματα, ανεξαρτήτως του εάν έχουν απομακρυνθεί από το οικογενειακό τους περιβάλλον, σύμφωνα και με τις Κατευθυντήριες Οδηγίες (παρ. 32).

Παρ. 153: Σκόπιμο θα ήταν, αντί της αναφοράς στο άρθρο 11 της Σύμβασης για την προστασία των παιδιών κατά της γενετήσιας εκμετάλλευσης και κακοποίησης, να γίνει αναφορά στην προσθήκη στο άρθρο 5 του ΠΔ 233/2003 από το Ν. 3875/2010 (άρθρο 3) σύμφωνα με την οποία: «Σε περίπτωση κατά την οποία υπάρχει αβεβαιότητα ως προς το αν το θύμα είναι ανήλικο, αλλά αυτό μπορεί βάσιμα να θεωρηθεί ότι είναι νεότερο των 18 ετών, θεωρείται ότι είναι ανήλικο και του παρέχονται ειδικά μέτρα προστασίας μέχρις ότου εξακριβωθεί η πραγματική του ηλικία».

Παρ. 157-160: Η αναφορά που γίνεται στον Ν. 3838/2010 (ΦΕΚ Α' 49) «Σύγχρονες διατάξεις για την ελληνική ιθαγένεια και την πολιτική

¹⁵ ΕΕΔΑ, «Η δημοσιοποίηση προσωπικών δεδομένων σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες», *Ετήσια Έκθεση 2008*, σελ. 76 επ.

συμμετοχή ομογενών και νομίμως διαμενόντων μεταναστών και άλλες ρυθμίσεις» δεν φαίνεται να συνάδει ούτε με το ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής του Πρωτοκόλλου αλλά ούτε και με τις πληροφορίες που ζητούν οι Κατευθυντήριες Οδηγίες στην παρ. 36 (τυχόν διαφορές μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών ανήλικων θυμάτων, σε ό,τι αφορά τη βοήθεια και προστασία που τους παρέχεται). Επίσης, το σχόλιο ότι οι νέες ρυθμίσεις, δηλ. η απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας «ενθαρρύνει τα αλλοδαπά παιδιά στο να παραμείνουν στο σχολικό περιβάλλον και δίνει τη δυνατότητα στα ελληνικά σχολεία να τα εκπαιδεύσουν ελεύθερα, σαν κάθε άλλο ημεδαπό παιδί, καθιστώντας τους αποδέκτες μίας κοινής κοινωνικο-πολιτικής κουλτούρας» μπορεί να παρεξηγηθεί από την Επιτροπή. Και αυτό διότι είναι σαν να υπονοείται ότι: α) η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας λειτουργεί στην πράξη ως προαπαιτούμενο για την υλοποίηση του δικαιώματος στην εκπαίδευση, και β) η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας συνεπάγεται και την ομογενοποίηση των παιδιών, κάτι που δεν συνάδει απαραίτητα με το άρθρο 29, παρ. 1 (γ) της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού σύμφωνα με το οποίο: «[Η] εκπαίδευση του παιδιού πρέπει να αποσκοπεί: [...] γ) στην ανάπτυξη του σεβασμού για τους γονείς του παιδιού, την ταυτότητά του, τη γλώσσα του και τις πολιτισμικές του αξίες, καθώς και του σεβασμού του για τις εθνικές αξίες της χώρας στην οποία ζει, της χώρας από την οποία μπορεί να κατάγεται και για τους πολιτισμούς που διαφέρουν από το δικό του».¹⁶ Συνεπώς, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι οι σχετικές παράγραφοι σκόπιμο θα ήταν να απαλειφθούν.

Παρ. 163: Δεδομένου ότι οι πληροφορίες αυτής της παραγράφου έχουν ήδη παρατεθεί στην παρ. 74 θα μπορούσε και να παραλειφθεί. Εάν παρόλα αυτά κριθεί σκόπιμο να διατηρηθεί θα πρέπει το περιεχόμενό της να αναπροσαρμοστεί βάσει των τροποποιήσεων που επέφεραν στο Ν. 3386/2005 ο Ν. 3875/2010 και ο Ν. 3907/2011.

Παρ. 167-169: Ίσως θα ήταν σκόπιμο να αναλυθεί λίγο περισσότερο το νομοθετικό πλαίσιο για τη δυνατότητα καταβολής αποζημίωσης στα

¹⁶ Βλ. και Committee for the Rights of the Child, *General Comment No. 1: Article 29(1): The Aims of Education*, CRC/GC/2001/1 (17.04.2001).

θύματα. Επιπλέον, θα πρέπει να γίνει αναφορά και στη δυνατότητα παράστασης πολιτικής αγωγής.

Παρ. 174: Η παράγραφος αυτή στην ουσία αναφέρεται στις αλλαγές που επέφερε στο προϊσχύον νομοθετικό πλαίσιο ο Ν. 3875/2010 και επαναλαμβάνει και κάποιες ήδη παρατεθείσες πληροφορίες. Όπως έχουμε ήδη επισημάνει η αναφορά στις τροποποιήσεις αυτές θα πρέπει να γίνει στα σχετικά χωρία του σχεδίου Έκθεσης που έχουν προηγηθεί. Σκόπιμο, λοιπόν, είναι να απαλειφθεί η συγκεκριμένη παράγραφος καθώς δεν κομίζει κάτι καινούριο στην Έκθεση.

Παρ. 175-180: Οι παράγραφοι αυτοί αναφέρονται στο σχέδιο Anti-trafficking «ΙΛΑΕΙΡΑ» της Ελληνικής Αστυνομίας το οποίο ξεκίνησε το 2006 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Αφορά την πραγματοποίηση μίας οργανωμένης επιχειρησιακής δράσης, για την αντιμετώπιση και καταπολέμηση της εμπορίας γυναικών και ανηλίκων με σκοπό την οικονομική εκμετάλλευση της γενετήσιας ζωής τους, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές διασυνοριακό επίπεδο. Οι πληροφορίες αυτές είναι εξαιρετικά χρήσιμες και πρέπει να περιληφθούν στην ελληνική Έκθεση. Ωστόσο, θα ήταν προτιμότερο να ενταχθούν στο κεφάλαιο της έκθεσης που αφορά τα γενικά μέτρα εφαρμογής, και ειδικότερα στις παραγράφους 35-37 που κάνουν αναφορά στη δράσης της Ελληνικής Αστυνομία καθώς και στο επόμενο κεφάλαιο που αφορά τη διεθνή συνδρομή και συνεργασία.

Παρ. 188-191: Το συγκεκριμένο απόσπασμα θα έπρεπε να είναι αρκετά πιο ευσύνοπτο δεδομένου ότι το περιεχόμενό του έχει στο μεγαλύτερο βαθμό παρατεθεί σε άλλα κεφάλαια της Έκθεσης.

Αθήνα 30.6.2011